

IQTISODIY TADQIQOTLAR
ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
ECONOMIC RESEARCH

ILMIY JURNALI

3
2021

**TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT
UNIVERSITETI**

“IQTISODIYOT” FAKULTETI

**IQTISODIY TADQIQOTLAR
(ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ,
“ECONOMIC RESEARCH)**

ILMIY JURNALI

3

2021

Toshkent

**3
2021**

**Elektron ilmiy jurnal
Научный журнал
Scientific magazine**

**IQTISODIY TADQIQOTLAR ILMIY
JURNALI**

MUASSIS

Toshkent davlat iqtisodiyot
universiteti

Tahrir kengashi raisi:

Abduraxmonov Qalandar Xodjayevich – i.f.d., prof.,
akademik

Tahrir kengashi:

Eshov Mansur Po'latovich- i.f.d., professor
Abduraxmonova Gulnora Qalandarovna – i.f.d., professor
Xudoyqulov Sadridin Karimovich – i.f.d., professor
Begalov Baxodir Abdusalovich– i.f.d., professor
Bekmurodov Adxam Sharipovich- i.f.d., professor
Vaxabov Abduraxim Vasikovich- i.f.d., professor
Maxmudov Nosir Maxmudovich- i.f.d., professor
Salimov Baxtiyor Tadjiyevich- i.f.d., professor
Mustafaqulov Sherzod Igamberdiyevich- i.f.d., professor
Jumayev Nodir Xosiyatovich- i.f.d., professor
G'ofurov Ubaydullo Vaxabovich- i.f.d., professor
Xolmo'minov Shayzaq Raxmatovich- i.f.d., professor
Amirov Lochinbek Fayzullayevich – i.f.n., PhD
Xatamov Ibodullo Sadullayevich – i.f.n., dosent
Asqarova Mavluda Turopovna– i.f.n., dosent
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich– i.f.n., dosent
G'ayibnazarov Sanjar Baxodirovich – i.f.n., dosent
Kamalova Malika Nizamovna– i.f.n., dosent
Mamaraximov Begzod Erkinovich- i.f.n., dosent

Tahrir hay'ati:

Begzod O'rinov– (AQSh)
Uktam Burxanov – (Chexiya)
Bozorboy Berkinov – i.f.d. (O'zbekiston)
Mark Rozenbaum (AQSh)
Volfgang Lukas (Germaniya)
N.V.Morozov (Rossiya)
Viktoriya Vdovichenko (Ukraina)
Gulyabmir Raxmani (Afg'oniston)
Axmed Muxamed Aziz Ismail (Misr)
Kaukab Azim (Saudiya Arabistoni)
Sherqul Shodmonov (Toshkent)
Rauf Salaxodjayev (Toshkent)
Axmedjon Mamatov (Toshkent)
Ju Jengron (Xitoy)
Jou Chingjiye (Xitoy)

© ISSN 2181-4457

**IQTISODIY TADQIQOTLAR ILMIY
JURNALI**

**3
2021**

**Elektron ilmiy jurnal
Научный журнал
Scientific magazine**

Bosh muharrir:

Eshov M.P.- i.f.d., prof.

Adabiy muharrir

Xajiyev B.D.- i.f.n., dots.

Bosh muharrir o'rinbosari

Amirov L.F. - PhD

Musahhih:

Jurnal sahifalarida chop etilgan materiallardan foydalanilganda "Iqtisodiy tadqiqotlar" ilmiy jurnalidan olindi deb ko'rsatilishi shart. Tahririyat taqdim etilgan maqolalarni taqriz qilish va qaytarish majburiyatini olmagan. Maqolada keltirilgan dalillar va ma'lumotlar uchun muallif javobgar.

Veb-sayt manzili: <https://economicresearch.tsue.uz>

E-mail: economicresearchjournal@gmail.com

MUNDARIJA

IQTISODIYOT, INNOVASIYA VA TADBIRKORLIK NAZARIYA VA AMALIYOT		
Xajiyev B.D.	Yangi O'zbekiston iqtisodiyotida kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish – muhim yo'nalish.....	6
Qurbanova O.T.	Features of pricing in modern economy.....	18
BARQAROR IQTISODIY RIVOJLANISH: MAKROIQTISODIY YONDOSHUV		
Eshov M.P.	Makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash iqtisodiy o'sishga erishishning asosiy yo'nalishi.....	21
Yakubov I.O., Xayitov S.B.	O'zbekistonda xalqaro mintaqaviy hisoblar tizimi standartlaridan foydalanish imkoniyatlari.....	26
Дадаханова С.М.	Новые инструменты в привлечении инвестиций: рынок капитала и ЕТФ как важный фактор повышения инвестиционной привлекательности региона.....	33
Bustonov M.M.	Yangi O'zbekistonda raqamli iqtisodiyotga o'tish sharoiti-da iqtisodiy o'sish sifat omillarining ta'siri.....	37
INSON RESURSLARINI BOSHQARISH, IJTIMOIIY SIYOSAT VA BANDLIK		
Abdurakhmanov G.K., Kurbonov S.P.	Promoting efficient and productive employment in the labor market.....	41
Ismailov A.M., Yuldashev G'.T.	Qurilish ishlab chiqarish jarayonida aholi bandligi va ular mehnatidan samarali foydalanish.....	55
Najimadinov R.D.	Demografik o'zgarishlarning qishloq mehnat bozorini boshqarishga ta'siri.....	58
Bozorova S.A.	Rekruting agentliklari - aholini ish bilan ta'minlashning istiqbolli yo'nalishi sifatida.....	62
Karimova N.S.	Kambag'allik - yangi O'zbekistonning asosiy ijtimoiy-iqtisodiy muammosidir.....	70
Maxammatov E.Y.	Kambag'allikni qisqartirishda kichik biznes va tadbirkorlik – taraqqiyot omili sifatida.....	75
TARMOQLAR IQTISODIYOTI VA REAL SEKTORNI KOMPLEKS RIVOJLANTIRISH		
Махмудов Н.М.	Теории международной торговли и их применение в экономике.....	82

ДЕМОГРАФИК ЎЗГАРИШЛАРНИНГ ҚИШЛОҚ МЕХНАТ БОЗОРИНИ БОШҚАРИШГА ТАЪСИРИ

Нажимадинов Р.Д. -

*ТДИУ Тармоқлар иқтисодиёти
кафедраси катта ўқитувчиси*

Анатация: Мақола қишлоқ аҳолисини иш билан таъминлашда қишлоқ маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва қайта ишлашни ташкил этишни аҳамияти ёритилган, давлат-хусусий шериклиги асосида кадрларни тайёрлаш ҳамда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва қайта ишлашда яратиладиган иш ўринлари йўналишлари таклиф этилган.

Калит сўзлар: кластер, агрокластер, самарадорлик, озиқ-овқат, иқтисодий, молиявий, замонавий, технология, инновация, интенсив, экспорт, импорт, маҳсулот.

Ҳар бир мамлакатда меҳнат бозорини бошқариш жараёнига у ердаги демографик ўзгаришлар жиддий таъсир кўрсатади.

Ўзбекистон аҳолининг туғилиш ва табиий ўсиш суръати юқори бўлган мамлакатлар қаторига киради. Ўтган ўттиз йил давомида республика аҳолиси ҳар йили ўртача 2,6 фоизга ўсган бўлиб, бу МДХ мамлакатлари ичидаги юқори ўсиш кўрсаткичидир. Уларнинг кўпчилигида туғилиш камайиб, аҳоли сонининг ўсиш суръати кескин қисқарган. Бу жиҳат иқтисодий ўсиш динамикасига, қишлоқ меҳнат бозори муаммоларини ҳал қилишга ўзига хос таъсир кўрсатади.

Ўзбекистон аҳолиси 1991–2021 йилларда кескин ўсганлиги қайд этилган. Дарҳақиқат, бу даврда мамлакат аҳолиси 20607,7 ва 34558,9 минг кишини ташкил қилиб, ўттиз йилда 13951,2 минг кишига кўпайди. Жами ўсишнинг деярли тўртдан икки қисми қишлоқ аҳолисига тўғри келди, яъни 49,40 фоизни ташкил этди. Тошкент вилоятида бу кўрсаткич 2021 йилда 2994,0 минг нафарни ташкил қилган. Жами ўсишнинг 50,9 фоизи қишлоқ аҳолиси ҳисобига содир бўлган. Демак, вилоятда бу кўрсаткич республиканинг умумий кўрсаткичидан деярли 1,5 фоизга ортиқ.

Демографик жараёнларнинг характери иқтисодиётдаги вазиятга чамбарчас боғлиқдир. Мамлакатда 1991-1995 йилларда юз берган иқтисодий турғунлик даврида аҳолининг турмуш даражаси пасайиб бориб, аҳоли сонининг ўсиш суръатига салбий таъсир қилди. Масалан, 1991 йилда аҳоли сонининг ўсиш суръати 2,4 фоизини, 1995 йилда эса 1,6 фоизини ташкил қилган¹⁹.

2000 йилдан бошланган иқтисодий ўсиш эса демографик тенденцияларнинг ўзгаришига ҳам таъсир қилди. Масалан, аҳоли сонининг ўсиш суръати 2001 йилда 20,4 фоизга етган бўлса, 2011 йилга келиб 17,4 ва 2021 йилга келиб 18,7 фоизни ташкил этди.

Республикадаги демографик вазиятнинг ўзига хослиги аҳолининг ёшига кўра таркибида ҳам намоён бўлмоқда. Меҳнатга лаёқатли аҳоли сони динамикасида айрим ёшдаги гуруҳларнинг улуши муҳим аҳамиятга эгадир. 20–59 ёшлилар гуруҳига жами аҳолининг 52,2 фоиз қисми ёки меҳнатга лаёқатли аҳолининг 86,8 фоизи киради. 16–19 ёшлилар гуруҳига эса аҳолининг 9,4 фоизи ёки меҳнатга лаёқатли ёшдагиларнинг 15,6 фоизи киради.

¹⁹ Республика Ўзбекистон: за годы независимости (1991-1996 гг.) – Т. 1997г.

Ўзбекистонда инсоннинг ўртача умри бошқа МДХ мамлакатларидан фарқли равишда ислохотлар даврида пасайиш ўрнига 90-йилларнинг бошида 69,3 ёшдан 90-йилларнинг охирига келиб 70,4 ёшга 2021 йилда эса эркаклар – 73 ва аёллар – 75 ёшга узайди.

Санаб ўтилган демографик тенденциялар қишлоқ меҳнат бозорини қуйидаги йўналишларда бошқаришни талаб қилади:

- ишчи кучи таклифининг йиллик ўсишини юқори бўлиши иш билан бандлик даражасини сақлаб туриш ва ишлаб чиқариш самарадорлигига эришиш учун ишлаб чиқариш ҳажмларини оширишнинг қуйи чегарасини белгилайди;

- қишлоқ меҳнат бозорига ишчи кучи таклифи томонидан энг катта босим қишлоқ жойларида кўрсатилади - бу соҳа ишлаб чиқаришнинг ҳар йили деярли оширишни талаб қилади;

- меҳнат ёшига етмаган болалар улушининг юқорилиги мактабгача тарбия ва мактаб муассасалари соҳасида ишловчи малакали мутахассисларга бўлган талабнинг юқори бўлишига сабаб бўлади;

- туғилишнинг юқори даражадалиги малакали болалар шифокорларига ва хамширалик хизматларида ишловчиларга бўлган талабни кучайтиради.

Қишлоқ меҳнат бозорини самарали бошқариш учун қишлоқ аҳолисининг истиқболдаги сонини билиш муҳимдир.

Аҳоли сонининг маълум бир вақт оралиғидан кейинги қийматини турли усуллар ёрдамида аниқлаш мумкин бўлиб, бу усуллар аҳолининг умумий сонини ёки айрим ёшдагилар сонини аниқлаш кераклигига қараб турлича бўлади.

Аҳолининг истиқболдаги умумий сони аҳолининг ўрганилаётган маълум бир давр учун табиий ва механик ўсиш суръатлари ҳақидаги маълумотлар асосида ҳисобланади ва прогнозланаётган вақт оралиғида аниқланган қонуниятнинг сақланиб қолиши кўзда тутилади.

Кўпинча аҳолининг умумий сонини истиқболини аниқлашнинг ўзи етарли бўлмайди, балки аҳолининг айрим ёш ва жинсга кўра гуруҳларининг сони ҳақида батафсил маълумотлар керак бўлади (масалан, аҳолининг келгусидаги турли ёшдаги гуруҳлари сонини аниқлаш, меҳнат балансини тузиш ва ҳоказо).

Аҳолининг алоҳида ёшга доир гуруҳлари бўйича истиқбол сонини ҳисоблаш учун қуйидагилар талаб қилинади: режалаштирилаётган даврнинг бошидаги аҳолининг сони ва ёшга кўра таркиби тўғрисидаги маълумотлар; ўлим коэффициентлари асосида ҳисобланган яшаш коэффициентлари ҳақидаги маълумотлар; 15-49 ёшдаги аёллар учун туғилиш коэффициенти тўғрисидаги маълумотлар. Масалан, бир йилдан кейинги ҳар бир жинсдаги ёшлар бўйича (0 ёшдан ташқари) аҳоли сонини ҳисоблашда ҳар бир ёш ва жинсдаги аҳоли сони ҳисобланиб, тегишли яшаш коэффициентига P_x кўпайтирилади, натижада бир йилдан кейинги $x+1$ ёшда бўладиган аҳолининг (истиқбол) сони ҳисобланади.

Бир йилдан кейинги туғилиши мумкин бўлган чақалоқлар (0 ёшлилар) сонини ҳисоблаш учун туғилишнинг ёш коэффициенти режалаштирилаётган йилдаги тегишли ёшда (15 дан 49 ёшгача) бўлган аёллар сонига кўпайтирилади. Ҳосил бўлган болалар сонини вужудга келган ўғил ва қиз болалар туғилиши нисбати асосида жинсларга осонлик билан тақсимлаш мумкин. Шундан сўнг болалар ўлими коэффициенти ҳисобга олган ҳолда бир ёшгача етиб борадиган

болалар сони аниқланади, ундан кейинги ҳисоб-китоблар эса ёшларни суриш усули ёрдамида олиб борилади.

Шундай қилиб, аҳоли сони ҳақидаги истиқболли маълумотлар қанчалик батафсил ва қандай мақсад учун кераклигига қараб, уларни ҳисоблашнинг турли усулларида фойдаланилади. Юқорида айтиб ўтилган усуллардан ташқари бошқа ҳисоб-китоб методикалари ҳам бор, бироқ барча ҳолатларда ҳам аҳолининг келгусидаги умумий сонини ҳисоблашда маълум бир муддат учун аниқланган аҳоли сонининг ўзгариш қонуниятлари келгусида ҳам сақланиб қолиши ҳисобга олинади. Бироқ, туғилиш, ўлим ва механик ўсиш кўрсаткичлари ўзгармаслиги, аҳолининг ёш таркиби эса ўзгариши туфайли, узок муддатга мўлжалланган истиқболли ҳисоб-китоблар хатодан холи бўлмайди.

Умумий демографик тенденциялар таъсирида қишлоқ меҳнат бозорини келгусида ривожланишидаги **қуйидаги силжишларни оқилона бошқариш зарур:**

- кенг демографик ўзгаришлар ва иш билан бандлик соҳаларида бозор муносабатларини ривожлантириш йўли билан қишлоқ меҳнат бозорини янада самаралироқ фаолият кўрсатишини таъминлаш зарур;

- иш билан бандлик соҳасида бозор механизмларининг кучайиши, ишчи кучининг бекор қолиш кўламининг ортиши ва қишлоқ меҳнат бозорида танглик юз бериши мумкинлиги туфайли меҳнатдан фойдаланиш соҳаларини кенгайтириш чора-тадбирларини амалга ошириш лозим;

- оммавий ишсизликка йўл қўймаслик мақсадида ходимларни қайта тайёрлашга ва замонавий касбларга ўргатишга қаратилган бир қатор чора-тадбирларни амалга ошириш лозим.

Аҳолини иш билан бандлигини бугунги даражаси ва айниқса унинг тузилмаси республикада атиги 5-6 йил аввал кузатилган кўрсаткичлардан тубдан фарқ қилади. Давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштиришнинг жадал суръатларда бориши, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ривожланиши, ёлланма ишчилар ва иш берувчиларнинг психологиясидаги ўзгаришлар, бозор устиворлиги ва меҳнат кўникмасининг мустаҳкамланиши бозор маконини кенгайтириб, меҳнат соҳасидаги бозор муносабатларини янада ривожлантириш учун объектив шарт-шароитлар яратиб берди. Ушбу жараёнларни янада ривожлантириш иқтисодиётнинг барқарорлашуви ва ўсишига боғлиқ бўлиб, республикадаги давлат бошқаруви шу мақсадларга қаратилгандир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 11 декабрдаги “Мева-сабзавотчилик ва узумчилик тармоғини янада ривожлантириш, соҳада қўшилган қиймат занжирини яратишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-4549-сон Қарори.

2. Saidov M., Ochilov I., Khasanov N, Muratova M. Peculiarities of Organization of Modern Clusters In Field of Fruit and Vegetable Production // International Journal of Advanced Scientific and Technology, Volume 29 №8, 2020, Scopus. - PP 3244-3253

3. Фролова О.А. Агропромышленные кластеры: российская модель/ Вестник НГИЭИ <https://cyberleninka.ru/article/n/agropromyshlennye-klastery> rossiyskaya-model.

4. Очилов И.С., Файзуллаев Ш. Ўзбекистон иқтисодиётида давлат хусусий шериклик ва маркетинг масалалари. *Biznes-Эксперт*, №5.- Тошкент: 2019. –Б 23-29.
5. Saidov M., Ochilov I., Yangibaev H. Cluster - An Innovative Structure Based on High Technologies in the Economy of Uzbekistan // *Solid State Technology* Volume: 63, Issue: 4, Publication Year: 2020 Scopus. - PP 205-212.

IQTISODIY TADQIQOTLAR

ELEKTRON ILMIY JURNALI

Tahririyat manzili:

100003, Toshkent sh., Chilonzor tumani, I. Karimov ko'chasi 49-uy

Telefonlar *****